

La novel·la anònima *Spill de la vida religiosa* (1515), seqüela literària lul·liana

August Bover

Escrit per un anònim religiós valencià —si bé l'obra ha estat de vegades atribuïda al jerònim fra Miquel Comalada i a d'altres autors—, probablement resident al Principat de Catalunya, l'*Spill de la vida religiosa* —també conegut com a *El Desitjós*, pel nom del protagonista— fou publicat a Barcelona, pel pulcre impressor Joan Rosembach, el 20 d'octubre de 1515. La segona edició catalana es publicà a València, al taller de l'impressor Jordi Costilla, el 29 de juliol de 1529. Abans, però, ja s'havia iniciat, a Itàlia, l'extraordinària difusió internacional d'aquest llibret, traduït a onze llengües (italià, castellà, francès, alemany, llatí, neerlandès, polonès, anglès, danès, irlandès i portuguès) i amb 94 edicions actualment documentades entre els segles XVI i XIX —és a dir, sense comptar ni les dubtoses ni les modernes edicions filològiques—, amb alguns exemplars localitzats a llocs tan llunyans com les illes Filipines i el Japó, ja en el mateix segle XVI. És a dir, una difusió internacional realment excepcional, com molts pocs llibres van aconseguir en aquell temps.

La discussió sobre la influència lul·liana

L'empremta lul·liana d'aquesta obra és tan evident que tots els estudiosos que se n'han ocupat n'han parlat més o menys, començant pel primer de tots, Ramon Miquel i Planas, que considerà aquest text "com a mostra de la influència lul·liana en la literatura mística peninsular" i que "la imitació del *Blanquerna* en el *Spill de la vida religiosa* apareixerà evident". Lluís Nicolau d'Olwer coincidí en aquesta mateixa opinió. I això no obstant, un lul·lista tan prestigiós com Jordi Rubió i Balaguer hi mostrà algunes discrepàncies:

Miquel i Planas cregué veure influència del Blanquerna a l'anònim Spill de la vida religiosa. Els símbols del vianant que va cercant pel món l'amor de Déu, del pastor que informa, del palau al mig de la selva, de les donzelles que són al·legories de les virtuts (la No-m'hi-done-res fa pensar en efecte en el Poc m'ho preu lul·lià) sembla poder fer-nos creure que el desconegut autor d'aquell llibre volia vestir el seu ideal contemplatiu amb les paràboles del Blanquerna. Fins s'hi intercala un llibre d'amor que el protagonista compon, com recordant la incorporació al romanç lul·lià del Libre d'Amic. Tanmateix si aquells elements eren fills de la seva lectura, hem de reconèixer que l'eficàcia d'ella anà per altres camins. El joc de teixir amb al·legories un argument didàctic no l'inventà pas Ramon Lull i el fet de trobar-ne de paral·leles, o semblats si es vol, no sembla prou per a parlar d'influència, com no sigui que buidem aquest mot de la seva significació veritable. La intenció del Blanquerna és tota diferent de la del Spill.

Llorenç Alcina, però, insistí en la influència del Beat:

Primeramente, debemos observar cómo la donzella Cogitació, encargada de tañer al alma el Psaltiri de amor, tiene un sentido profundamente luliano [...]. El segundo polo de influjo luliano es el empleo del "método de las tres potencias" que se advierte en el Spill y en que, por el modo de exponerlo, se nota clara influencia de Lull. Asimismo podríamos dedicar un tercer apartado, aunque distinto de los anteriores, a los modos de contemplar que propone el Psaltiri de amor y que son idénticos a los modos propuestos por el Doctor mallorquín en L'Art de contemplació.

En canvi, Domènec Ricart n'admeté la influència lul·liana només fins a un cert punt:

Però el lul·lisme de l'obra acaba en el seu aspecte formal, en la utilització dels recursos literaris esmentats. No són lul·lians ni en el contingut ni en la inspiració filosòfica. Li manca l'estil racional, discursiu i lògic que caracteritza les obres en llengua catalana del Mestre. Tampoc no s'hi troba la preocupació polèmica, sempre present en els escrits lul·lians. Encara més: hi manca la preocupació trinitària del mallorquí, i ni tan sols s'esmenten Jesús, Crist, o la Verge Maria, almenys que no sigui en alguna frase purament convencional.

Segurament Martí de Riquer, en admetre un significat del mot *influència* no tan estricte com el que li donava Rubió, se situà en el punt just:

El sentit modern de l'obra [...] no exclou pas el fet, al meu entendre segur i evidentíssim, de la influència lul·liana sobre la trama del Spill. Desitjós sembla inspirat en Blanquerna i en Fèlix, alhora, personatges lul·lians que van en cerca de Déu, que troben palaus al·legòrics, que són orientats per pastors i que lluiten contra les temptacions. Alguns dels transparents noms dels éssers que apareixen al Spill forçosament han d'ésser relacionats amb En Diria-hom i En Poc-me-preu del Libre de meravelles, així com la donzella Cogitació sembla tenir una evident empremta lul·liana. La manca de citacions escripturístiques i dels escrits dels sants pares, tant característica de la narrativa de Ramon Llull, encar que sigui filla d'una altra intenció, atorga al Spill un estil que, salvant les lògiques diferències, suggereix el lul·lià.

Ni l'autor de *l'Spill de la vida religiosa* era Ramon Llull, ni van pertànyer a la mateixa època ni, lògicament, van compartir uns mateixos objectius, certament. Però, això no obstant, avui la influència lul·liana en aquesta obra és fora de tot dubte.

Els elements lul·lians

Com a novel·la, *l'Spill de la vida religiosa* s'inscriu en la línia de les que fan "del pelegrinatge, real o psicològic, l'eix de la narració", com ha dit Arseni Pacheco. Es tracta, doncs, d'un tipus de novel·la que té algun precedent remot —ja preludiat encara més remotament per Sèneca—, com ara *Le Pèlerinage de l'Homme* (anterior a 1360), de Guillaume de Guilleville, i que culminarà amb *The Pilgrim's Progress* (1678-1684), de John Bunyan. Però en aquesta obra, a més, hi conflüen la influència

directa de la novel·lística lul·liana i de l'espiritualitat de la Devotio Moderna.

L'anònim autor ens narra el procés que segueix Desitjós en busca d'Amor-de-Déu, però no pas seguint el camí normal, és a dir, el camí que recorre els vuit monestirs que hi ha en el desert o, dit d'una altra manera, el que passa per la humilitat (Casa d'Humilitat), per les virtuts cardinals (Cases de Justícia, Prudència, Fortalesa i Temperància) i acaba amb les virtuts teològals (Cases de Fe, Esperança i Caritat), sinó la dreuera que li ensenya la donzella No-m'hi-dóna-res i que, a través del Camí de Paciència, va directament de la Casa d'Humilitat a la Casa de Caritat. Es tracta d'un pelegrinatge que comprèn les tres vies clàssiques fixades per sant Bonaventura (*De Triplici Via*), que foren introduïdes en el nostre àmbit per Ramon Llull, i seguides per Francesc Eiximenis o l'abat de Montserrat García Jiménez de Cisneros, entre d'altres. La via purgativa o de la fe seria el tros de camí que Desitjós recorre fins a arribar a la Casa d'Humilitat; la via il·luminativa o de l'esperança estaria compresa per l'estada a la Casa d'Humilitat, el viatge pel Camí de Paciència i l'etapa preparatòria a la Casa de Caritat; la via unitiva o de la caritat estaria representada per la seva entrevista amb el Senyor (unió amb Déu).

Gràcies als noms al·legòrics —que no pertanyen a l'onomàstica pastoral, sinó que són inventats per a cada situació espiritual, de manera semblant al sistema seguit per la literatura sentimental del segle XV— podem veure com l'aprenentatge de Desitjós a la Casa d'Humilitat se centra en aquesta qualitat (entrevistes amb l'abadessa Humilitat i amb les monges Confessió-de-si-mateix, Desig-de-menys-preu, Goig-de-menyspreu i Simplicitat) i en el de les tres virtuts o vots religiosos (entrevistes amb les monges Pobretat, Obediència i Castedat). Aquest característic joc al·legòric és un dels trets encara medievals de *l'Spill de la vida religiosa* —una obra escrita a cavall entre l'Edat Mitjana i el Renaixement—, un tret que sovint es remunta fins als clàssics. Com per exemple els vicis disfressats de virtut que troba el monjo Bé-em-vull, un transvestiment que ja descrigué Prudenci. O bé l'arxidifosa al·legoria de l'escala que puja al cel, que en el nostre cas consta de tres graons (Obediència, Pobretat i Castedat: novament les tres virtuts religioses) i fins i tot té dues baranes (Santa Oració i Sant Dejuni), que en la literatura espiritual catalana té precedents tan il·lustres com les conegudes obres

de Francesc Eiximenis (*Scala Dei*) i d'Antoni Canals (*Scala de contemplació*), i que seguint enrere ens duria fins a Plató.

De vegades, com digué Martí de Riquer, alguns dels noms al·legòrics de *l'Spill de la vida religiosa* són d'una claríssima filiació lul·liana. I passa el mateix amb algunes de les situacions que la novel·la ens presenta. No és possible, per exemple, deixar de relacionar els pastors que orienten Desitjós i Bé-em-vull en començar els seus viatges amb l'"azalta pastoressa" que troba Fèlix a l'inici del *Llibre de meravelles*. Com també ens remet a Llull —i ja ens ho recordava Miquel i Planas— el característic recurs d'intercalar obres secundàries dins de l'obra general, és a dir, el fet que l'obra inclogui la història autònoma del monjo Bé-em-vull, antítesi de Desitjós, de manera semblant a la inclusió del *Llibre d'Ave Maria* i del *Llibre d'amic e amat* dins del *Blaquerna* o del *Llibre de les bèsties* dins del *Llibre de meravelles*. O el fet que la darrera part de *l'Spill de la vida religiosa* estigui constituïda pel *Llibre d'amor*, el tractat d'oració metòdica contemplativa compost pel mateix Desitjós, que ve a ser l'equivalent del *Llibre d'amic e amat* respecte del *Romanç d'Evast e Blaquerna*.

Aquesta darrera part, el *Llibre d'amor*, també és anomenada *Psaltiri d'amor*, perquè està estructurada al·legòricament segons el saltiri, segons l'arpa de David, i està pràcticament dedicada a l'explicació del mètode per aprendre a tocar aquest instrument, que és el símil que l'autor utilitza per ensenyar a contemplar. Hi ha, però, quatre capítols que vénen a constituir un parell de parèntesis dins de l'explicació del mecanisme instrumental. Són els capítols XII i XIII, on Desitjar-Déu explica a Desitjós què és la contemplació i com es practica, i li dóna tres regles per contemplar. I els capítols XVII i XVIII, en els quals Desitjar-Déu ensenya a Desitjós que hi ha dos tipus de contemplació i li posa un exemple pràctic de cadascun.

Si ens detenim en l'anàlisi del concepte de contemplació que es desprèn d'aquest *Psaltiri d'amor*, ens tornarem a situar, un cop més, en la cruïlla entre lul·lisme i Devotio Moderna. I els elements lul·lians que hi trobarem tornaran a ser remarcables. Ja hem vist, de passada, que s'ha parlat del pregon sentit lul·lià de la donzella Cogitació. Al començament del capítol III d'aquesta segona part, quan Desitjar-Déu comença a descriure el saltiri, ja especifica que "una donzella haurà especial cura e offici de sonar-lo", i s'hi insisteix a

l'inici del capítol VII. Per tant, Cogitació és l'encarregada de treure "lo psaltiri de la caixa hon estarà guardat, ço és, de la Memòria" i de tocar-lo. El mètode contemplatiu exposat s'estotja, doncs, en la memòria, "car memòria és conservament de saviea e de ciència", com deia Llull. I ningú més indicat que aquesta donzella per tocar el saltiri perquè

en aquest món, Sényer, home veu la vostra humanitat intel·lectualment, cogitant; mas no la pot hom veure sensualment en aquella figura en la qual ella és. On, en açò pot hom conèixer la noblea que hom ha major en la vista intel·lectual que en la sensual; car los ulls de l'ànima basten e atenyen a açò a veer en què los ulls corporals no poden bastar ni atènyer,

llegim en el *Llibre de contemplació*, cap. 150, 15. D'acord amb això, la contemplació —explica Desitjar-Déu— és "un mirar ho vista del sperit". Vista espiritual que —sempre segons el pensament lul·lià— és la que permet d'*entendre* les coses, i és per això que "amor pus prop és a cogitació que a vista corporal".

Llull afirma que l'amor creix com més gran és el coneixement, i aquesta és una idea sempre constant en l'autor de *l'Spill de la vida religiosa*. Així, fa dir a Amor-de-Déu: "E sapiau que la causa y offici meu no és altre sinó amar Déu y só fill de Conèixer-Déu", i a Desitjar-Déu: "de major coneixement de Déu ve hom en major amor de Déu, axí mateix de major amor de Déu ve hom en major desig de Déu". O dit amb paraules de Llull: "per abundància de cogitar en la cosa que hom ama, creix e multiplica l'amor, car on més home cogita e remembra, més ama". No és estrany, doncs, que sigui precisament la donzella Cogitació qui, a través de les cordes del saltiri, s'encarregui de fer créixer l'amor en l'ànima del contemplatiu.

I, com he dit abans, l'empremta de Ramon Llull és present també en el concepte de contemplació. Desitjar-Déu en fa una definició totalment lul·liana; per a ell la contemplació és la "vista del sperit". I és que per a Llull:

Home qui ama, Sényer, molt més creix sa amor per cogitar en ço que ama, que per veer corporalment ço que ama: e açò és raó natural, car amor pus prop és a cogitació que a vista corporal; e car la vista corporal embarga la cogitació totes les hores que hom veu presentment ço que ama, per açò s'enamora hom pus fortment veent entel·lectualment que sensualment.

Però és que, a més, l'*Spill de la vida religiosa* explica que en la contemplació cal fer-hi intervenir les tres potències de l'ànima: "És, donchs, contemplació un mirar ho vista del sperit, y és exercici qui-s fa en les potències de l'ànima, ço és, imaginativa fantasia, memòria local, estimativa". Doncs bé, tot i que la mística lul·liana s'adscriu a la línia franciscana, en general, i concretament a la de sant Benaventura, Lull l'enriquí i l'aprofundí en alguns aspectes amb les seves aportacions particulars, com per exemple l'aplicació metòdica i ordenada de les tres potències de l'ànima en la contemplació, tal com deixà escrit en el *Libre de contemplació*:

Com home és cogitant en alcuna cosa, cascuna de les tres vertuts ha en aquella cosa son ofici apropiat, car la memòria remembra les figures e les colors e ls estaments e les coses passades; e l'enteniment entén les diversitats e les diferències qui són enfre les unes figures e les altres e enfre un color e altre e enfre un situs e altre, e entén les coses esdevenidores; la volentat, Sényer, ha altre ofici, car aquella ama o aira aquelles coses que membra o entén l'ànima, e la volentat volria que les unes coses fossen millors o pijors, o enans o pus tard, e que fossen o que no fossen.

I també en els bells passatges del *Llibre d'amic e amat*: "Acompanyaren-se memòria e volentat, e puyaren en lo munt del amat, per ço que l'enteniment s'exalçàs, e la amor se doblàs en amar l'amat" o "L'amich, ab sa ymaginació, pintava e formava les fayçons de son amat en les coses corporals, e ab son enteniment les pulia en les coses sperituals, e ab volentat les adorava en totes les creatures". I en l'*Art de contemplació*, en què dóna molts exemples de la utilització del mètode, deixa clar ja en el pròleg la importància cabdal d'aquestes facultats per a l'aplicació de l'art: "E la pus forts condició qui és en esta art, és que hom haja embargament de les coses temporals en son remembrament, enteniment, volentat, com entrarà en la contemplació".

La vinculació de l'*Spill de la vida religiosa* a la contemplació lul·liana és, doncs, inequívoca; per això s'hi remarca la principal condició prèvia:

aquest exercici requer molta puritat de estes potències e abstracció de estes coses del món per tal que millor pugam exercitar aquest acte. E segons que algú té lo enteniment millor e aquestes potències més pures y elevades tant és millor contemplador. [...] Aquell, donchs, qui

majors ulls té, e més bells, millor mira e contempla.

I hom arriba, també, a la mateixa conclusió quant a les maneres de contemplar. Desitjar-Déu explica a Desitjós que

nostra ànima per si, no pot venir en contemplació ho vista spiritual de les coses celestials, sinó per comparació de coses corporals que ella ha vistes e conegudes, car està darrera la paret de la carn e té lo vel davant los ulls de amor. E per ço no pot amar cosa alguna ni induhir la sua affecció en amor de allò que primer no ha conegut, sinó per comparació del que ha conegut.

I més endavant, en el capítol xvii, li exposa dues formes de contemplació:

per tal vos diré dues coses en les quals conech la ànima venir en scalfament d'esperit. La una és ab conferiment que fa Cogitació ab la ànima, comparant e proporcionant les coses que no ha vistes ni coneix a coses que ha vistes e coneix. La altra manera de contemplació me par sia ymaginant coses que sab que són estades y en quina manera són, per la consideració ho imaginació de les quals és present en aquelles e les contempla e mira axí com si present se fehien.

I, encara, en el capítol següent insisteix en la primera —si bé per error en canvia l'ordre i esdevé, per tant, la segona— de les maneres esmentades:

La segona manera de contemplació havem dit que fa la ànima per comparació e proporció de coses que ha vistes e coneix a coses que no ha vistes ni coneix, per lo qual conferiment és moguda en major desig e amor de aquelles coses que contempla.

Per a l'anònim autor de l'*Spill de la vida religiosa*, per tant, les formes de contemplació possibles són ben clares: la contemplació per mitjà de la imaginació i la contemplació per mitjà de la consideració. És a dir, les mateixes formes contemplatives amb què Lull, al llarg de nombrosos exemples, va omplir profusament les pàgines de l'*Art de contemplació*.

Com hem pogut veure, doncs, tant pels conceptes que s'hi expressen com pels seus diferents aspectes formals, l'*Spill de la vida religiosa* és una obra totalment pertanyent a l'univers lul·lià,